

EBREJU KULTŪRDZĪVE LIEPĀJĀ (1934. – 1941.)

Autors: Māris Zāneris,
LU Latvijas Universitāte Vēstures un filozofijas fakultāte, 2010.

Saturs

Ievads.....	3
1. Ebreju ierašanās Latvijas teritorijā un apmešanās Liepājā.....	4
2. Ebreju kultūrdzīve Liepājā: 1934. – 1941.....	7
2.1. Ebreju kultūrdzīve Liepājā: 1934. – 1940.....	8
2.2. Ebreju kultūrdzīve Liepājā: 1940. – 1941.....	12
3. Ievērojamākie Liepājas ebreju kultūras darbinieki.....	13
Secinājumi.....	15
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	16

IEVADS

Visos laikos un visās pasaules vietās ir dzīvojušas un dzīvo dažādas tautas, un ar viņiem saistītas lietas – tirgošanās, nacionālā kultūra, paražas, literatūra, dziesmas, dejas utt., līdz ar to Latvijas teritorija nav izņēmums. Kāpēc tieši ebreju kultūras dzīve Liepājā no 1934. gada līdz 1941. gadam? Salīdzinājumā ar citām Kurzemes pilsētām, Liepājā ebreji ieradās salīdzinoši vēlu un šī tēma ir maz pētīta. Līdz ar to paveras jauns pētnieciskais darba lauks.

Referāta tēma ir “Ebreju kultūrdzīve Liepājā (1934. – 1941)”, no tā izriet, ka referāta mērķis – atspoguļot ebreju kultūras dzīvi Liepājā no 1934. gada līdz 1941. gadam, kas atspoguļo ebreju sabiedrisko stāvokli, aktivitāti pilsētas dzīvē un valstī kopumā, pilsētas pašvaldības attieksmi pret ebrejiem, ebreju tiesības, ebreju attiecības ar vāciešiem, krieviem un latviešiem Liepājas vēsturē, respektīvi, Latvijas jaunāko laiku vēstures problēmas un ebreju stāvokli Latvijas teritorijā.

Referāts sadalīts 3 nodaļās un 2 apakšnodaļās, attiecīgi uzmanību veltot gan ebreju iecelšanai Latvijas teritorijā, jo katrai tautai ir sava iepriekšējā un tagadējā dzīvesvieta, gan ebreju kultūras dzīvei Liepājā no 1934. gada līdz 1941. gadam un ievērojamākiem Liepājas ebreju kultūras darbiniekiem, jo katrā Latvijas pilsētā bija sava minoritāšu inteliģence un Liepāja nav izņēmums.

Lai iegūtu konspektīvu un tiešu viedokli par ebreju kultūras dzīvi Liepājā no 1934. gada līdz 1941. gadam, nedrīkst aplūkot tikai viena autora devumu, ir jāapskata vairāki, jo tad iezīmēsies ebreju kultūra dažādā skatījumā, autora ieinteresētības pakāpe un korektums.

Referāta uzdevumi:

1. Iepazīties ar avotiem un literatūru.
2. Apskatīt pirmo ebreju ierašanos Latvijas teritorijā un apmešanos Liepājā.
3. Apskatīt ebreju kultūras dzīvi Liepājā: 1934. – 1941.
4. Apskatīt ievērojamākos Liepājas ebreju kultūras darbiniekus.
5. Izvērtēt ebreju kultūras dzīvi Liepājā: 1934. – 1941.

1. EBREJU IERAŠANĀS LATVIJAS TERITORIJĀ UN APMEŠANĀS LIEPĀJĀ

Latgaļiem, kuršiem, sēļiem, zemgaļiem un lībiešiem – senlatviešiem – nebija saskare un tirdzniecība ar ebrejiem. Senlatviešu zemes iekarotāji, respektīvi, krustneši, negribēja, ka viņu jaunajā iekarotajā zemē parādītos ebreji. Vācu ordeņa mestrs Zigfrīds fon Feihtvangens 1306. gadā (pēc citiem avotiem 1309. g.) ar īpašu dekrētu aizliedza ebrejiem uzturēties Livonijā.¹ Savukārt Hanzas savienība nepieļāva ebreju tirgotājiem parādīties Baltijā, jo Hanzas savienības pārstāvji negribēja, lai būtu lieka konkurence. Tomēr ir liecības no 14. gadsimta, kas apliecina, ka daži ebreji ir bijuši Jelgavā, bet 16. gadsimta pirmajā pusē ir bijuši arī Rīgā. Leo Dribins ebreju atrašanos Latvijas teritorijā 14. un 16. gadsimtā izskaidro ar to, ka „...tie bijuši Vācijas zemju valdnieku privileģēti vai pat pilnvaroti ebreju tirgotāji, kuriem atļāva ierasties Māras zemē, kas bija vācu Svētās Romas impērijas sastāvdaļa.”² Savukārt profesors Aivars Stranga par ebreju atrašanos Jelgavā 14. gadsimtā norāda, ka šis apgalvojums ir jāuztver kritiski, jo „...Jelgavā 14. gadsimtā bija tikai ordeņa pils un pavisam mazs miestiņš pie pils – tikai ar 1498. gadu miestiņu sāka saukt par pilsētu: ko ebreji tur būtu darījuši 14. gadsimtā, kur pārgulējuši?”³

16. gadsimta pirmajā pusē starp Zviedriju, Dāniju, Lietuvu, Poliju un Krieviju radās saspīlējums, jo pastiprinājās interese par Baltijas jūru. Baltijas jūra bija galvenais tirdzniecības ceļš šajā Eiropas reģionā un palielinoties saspīlējumam, 1558. gadā sākās Livonijas karš, bet gadu vēlāk „pēdējais Kurzemes bīskaps Johans fon Minhauzens (von Munchhausen), kurš pārvaldīja arī Piltenes bīskapiju, uzaicināja ebrejus apmesties bīskapijas teritorijā, ar domu, lai viņi piesaistītu biznesu.”⁴ un līdz ar to Aizpute vēlākos gados kļuva par lielu ebreju centru. Livonijas karš ilga līdz 1583. gadam, kad tika noslēgts miera līgums ar Zviedriju un līdz ar to izveidojās Kurzemes – Zemgales hercogiste un Pārdaugavas hercogiste jeb Inflantija. Pēc Livonijas bojā ejas Latvijas teritorijā sāka ar vien vairāk ierasties ebreji no Lietuvas, Prūsijas, Polijas, Holandes un Brandenburgas, bet „sākotnēji ebreji ienāca Kurzemē vismaz no divām vietām – no Lietuvas un Polijas...”⁵ jo Kurzemes – Zemgales hercogistē ebrejiem nebija aizliegts ierasties, bet viņu skaits hercogistē bija nepastāvīgs, jo „...hercogistei bija tiesības regulēt viņu skaitu, uzturēšanās laiku un nodarbošanos zināmās profesijās, arī tirdzniecībā”⁶, bet vēlākos gados „Kurzemē galvenokārt ieceļoja Vācijas ebreji, kuri runāja vācu valodā un

¹ Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 33. lpp.

² Turpat.

³ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam*. – Rīga, 2008., 294. lpp.

⁴ *The Jewish Encyclopedia*. – London, 1903., 311. lpp.

⁵ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam*. – Rīga, 2008., 294. lpp.

⁶ Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 34. lpp.

bija vācu kultūras ietekmēti.”¹ 16. gadsimta beigās, respektīvi, pēc 1585. gadā, ierodoties Kurzemes – Zemgales hercogistē, ebreji apmetās Piltenes novadā – kurā ietilpa Aizpute, Grobiņa un Ventspils – jo Piltenes novads bija pārdots Polijai un „...tās ebreji ieplūda šajā novadā un baudīja šeit tādas pašas tiesības kā Polijā.”² Tādējādi Piltenes novads atradās Polijas jurisdikcijā – un Kurzemes hercogistē spēkā esošie ebreju ierobežojumi tur nebija spēkā; Piltenes novadā ebreji varēja apmesties uz dzīvi, veidot savas kopienas, nodarboties ar tirdzniecību un dažādiem amatiem³ un līdz ar to izveidojās „...pirmās paliekošās ebreju apmetnes Latvijā.”⁴ 18. gadsimtā Piltenes novads cieta pagrimumu, jo Pilteni izkonkurēja Aizpute, bet Aizpute vēlākos gados arī pagrima, jo bez izejas pie jūras ilgi nevarēja plaukt. Piltenes valstiņas pārvaldītāji aicināja ebrejus apmesties pie sevis, pretim saņemot ievērojamus nodokļus; ebreji varēja pat iegūt nekustamos īpašumus un jau ap 1570. gadu viņi saņēmuši visas pilsoņu un īpašuma tiesības, kuras vēlāk garantēja arī 1611. gada *Piltenes statūti*, kuri tika izdoti Polijas politiskajā iespaidā; Aizputē ebreji – kuri bija ļoti iespaidīgi eksporta tirdzniecībā – bija tikpat pilntiesīgi pilsoņi kā visi pārējie – patiesi rets gadījums pat Eiropas mērogā.⁵

17. gadsimtā hercogs Jēkabs bija ieinteresēts, lai Kurzemes – Zemgales hercogistē ieceļotu ebreji, jo viņš gribēja piesaistīt ebrejus savām saimnieciskajām aktivitātēm. Taču ebrejus ierobežoja ar dažādiem noteikumiem un viņiem aizliedza celt savas sinagogas un ierīkot kapsētas. Hercogs Jēkabs un viņa pēcnācējs Fridrihs Kazimirs atļāva vietējiem ebrejiem veikt liela mēroga finanšu operācijas un nodarboties ar muitas dienestu, jo tā hercogi guva lielākus valsts ienākumus,⁶ bet tāda labvēlība nepatika muižnieku opozīcijai un līdz ar to „...Kurzemes Landtāgi prasīja atcelt labvēlību ebrejiem un viņus izraidīt,”⁷ bet hercogs landtāgu prasības neņēma vērā. Augstāko kārtu pārstāvniecības orgāns – landtāgs – nepadevās un savā 1692. gada 23. augusta sanāksmē par jautājumu „... – nodokļu iekasēšanas tiesību pārdošana ebrejiem –.”⁸ lēma, ka „...astoņas dienas pēc Lieldienām beidzas ebreju tiesības iekasēt nodevas, un kopš šī brīža viņiem vairs nav tiesību pirkt nodevu iekasēšanas tiesības un nodarboties ar jebkura veida tirdzniecību”⁹, šāds jautājums izraisīja visu landtāga locekļu neapmierinātību. Landtāga lēmums parāda, ka ebreji bija patstāvīgi iedzīvotāji un ieņēmuši stabilu vietu tirdzniecībā un nodevu iekasēšanā, kas, protams, radīja konkurenci. 17. gadsimtā

¹ Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 1996., 8. lpp.

² Šteimans, J. *Ebreju tautas vēstures problēmas (Ebreji Latvijā): kopsavilkums*. – Rīga, 1996., 18. lpp.

³ Bobe, M. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2006., 33. lpp.

⁴ Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 34. lpp.

⁵ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam*. – Rīga, 2008., 299. lpp.

⁶ Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 35. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ Bobe, M. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2006., 36. lpp.

⁹ Turpat.

ebreji bija sastopami Liepājas pusē, kur viņi vāca dzintaru un veda pārdot uz Mēmeli un Dancigu. Ebreju skaits sāka augt sākot ar 1660. – 1670. gadiem, kad ieceļoja ne tikai atsevišķas ģimenes, kā līdz šim, bet pat lielākas grupas, īpaši, no neseno ukraiņu īstenoto grautiņu izpostītās Ukrainas vai Lietuvas un 18. gadsimta beigās, hercogistes pazušanas no Eiropas kartes priekšvakarā, jau sasniedza 9000; viņiem jau bija savas kapsētas un sinagogas, kas ļauj runāt par ebreju kopienu.¹

18. gadsimts Kurzemes novada vēsturē saistās ar Kurzemes – Zemgales hercogistes pastāvēšanas beigu posmu un Kurzemes guberņu izveidošanos gadsimta beigās. Kurzemes – Zemgales hercogistē uz ebrejiem attiecās hercogistes izdotie likumi, bet gadsimta beigās Krievijas impērijas likumi, jo Kurzeme, tajā skaitā arī Zemgale, bija iekļauta cariskās Krievijas sastāvā, līdz ar to ebreju stāvoklis no 18. gadsimta sākuma līdz 1795. gadam un no 1795. gada līdz gadsimtā beigām nedaudz atšķīrās. Viss gadsimts ebrejiem ir bijis raibs, jo viņus no gadsimta sākuma līdz vidum ir mēģināts izraidīt, bet nesekmīgi. Kurzemē ieradušies izglītoti ebreji, viņi piedalījušies dažādu nozīmīgu ēku celtniecībā, izveidojuši savas kopienas, uzcēluši savas sinagogas, ierīkojuši savas kapsētas un atvēruši savas viesnīcas.

Ebrejiem pats labvēlīgākais no hercogiem bija Ernsts Johans Bīrons, kurš bija nedaudz alkatības māks, bet Kurzemei piesaistīja ebreju biznesmeņus, lai hercogistes kasē palielinātu peļņu un tāpēc par savu finansistu izvēlējās ebreju, un ebrejiem nodrošināja savu aizsardzību.

18. gadsimta beigās, kad Kurzemes hercogiste kļuva par Kurzemes guberņu, uz Kurzemes ebrejiem sāka attiekties Krievijas ebreju likumi, kuri bija spēkā citās Krievijas guberņās, bet ebreju tiesiskais un tiesību jautājums palika atklāts. Visu atrisināja 1799. gadā, kad Krievijas Senāts izsludināja likumu, ar ko ebreji drīkst nodarboties, kur dzīvot, kāds sods sagaida par pārkāpumu un kādi un cik nodokļi jāmaksā. Likums parāda, ka viņi kļuva par legāliem pilsoņiem, tāpat kā pārējie iedzīvotāji.

Pirmie ebreji Liepājā ieceļoja 18. gadsimta beigās un jau drīz vien pirmie Liepājas ebreji, kuri bija ieceļojuši no Vācijas un tuvākajām kopienām, izveidoja savu kopienu. Šos ebrejus sauca par kurlanderiem (t.i., kurzemniekiem).² Viņi runāja vācu valodā un mācījās vispārīglītojošās laicīgajās skolās.³

19. gadsimta sākumā ebreji Liepājā izvērta aktīvu pilsētas dzīvi, kas stiepās cauri visam gadsimtam. 1801. gadā par Liepājas pirmo rabīnu kļuva Mihls, kurš nāca no Aizputes, bet jau 1803. gadā tika izveidota Liepājas vecā ebreju kapsēta, kurai līdzās pastāvēja biedrība „Hevra - Kadiša”. Izveidotā kapsēta un biedrība līdz 1867. gadam pastāvēja neoficiāli, jo

¹ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam.* – Rīga, 2008., 294. lpp.

² Melers, M. *Ebreju kapsētas Latvijā.* – Rīga, 2006., 63. lpp.

³ Turpat.

krievu valdība nebija reģistrējusi. Sākotnēji apbedīšanas hroniku rakstīja senebreju valodā, vēlāk – jidišā, bet pēc tam – vācu valodā, izmantojot ebreju alfabēta burtus, tādēļ ar laiku rakstītajā tekstā parādījās arvien vairāk kļūdu¹, bet 19. gadsimtā izveidoja jaunu kapsētu, kura ir saglabājusies līdz mūsdienām.

1815. gadā Liepājā tika uzcelta Kurzemes sinagoga, kuru 1864. gadā pārbūvēja. Līdz 1873. gadam pilsētas sinagogu sauc par Kurzemes sinagogu, bet pēc tam par Horālo sinagogu, kuru atkal pārbūvēja un no jauna atvēra tikai pēc pieciem gadiem.

Pastāvot jau vienai biedrībai un kopienai, 1833. gadā Liepājā tika nodibināta biedrība "Bikur - Holim", bet uz 1835. gadu pilsētā bija 1234 ebreji, kas parāda, ka nelielais skaits nav šķērslis būt pirmajos, apmēram, 40 gados sabiedriskiem un aktīviem savu interešu aizstāvjiem, kas apvienojušies biedrībās. 1850. gads nāca ar pārmaiņām, jo nāca holēras epidēmija, kas skāra visus iedzīvotājus bez izņēmuma. Tādēļ ebreji un citi iedzīvotāji devās emigrācijā un Liepājā ebreju skaits samazinājās līdz 1033 cilvēkiem.

1887. g. par Liepājas rabīnu kļuva Ungārijā dzimušais Hilels Kleins, kurš daudz paveica vietējās ebreju kopienas labā, atverot zēnu un meiteņu skolas, kur paralēli Toras mācībai tika pasniegti arī vispārīzglītojošie priekšmeti.² Hilels Kleins neieguva tiesības apmesties uz dzīvi Liepājā, jo likums noteica, ka pilsētā var apmesties Kurzemē dzimuši ebreji. Vēlāk viņš emigrēja uz Ņujorku.

2. EBREJU KULTŪRDZĪVE LIEPĀJĀ: 1934. – 1941.

Pirms K. Ulmaņa apvērsuma ebreji Liepājā dzīvoja mierpilnu dzīvi tāpat kā visi citi, dibinot biedrības, skolas, sabiedrības un citas organizācijas, bet pēc 1934. gada 15. maija izmainījās arī ebreju dzīve. Daudzas ebreju un citu Latvijas iedzīvotāju organizācijas slēdza, uzskatot tās par kaitīgām. Līdz ar to tas ietekmēja viņu dzīvi arī Liepājā, bet par spīti tam, ebreji centās saglabāt savas tradīcijas, kas viņiem arī izdevās; bet pienākot 1940. gadam – krievu okupācijai, ebrejus un pārējos Latvijas iedzīvotājus atkal skāra izmaiņas, šoreiz ļoti radikālas, tāpēc jāapskata atsevišķi.

¹ Melers, M. *Ebreju kapsētas Latvijā*. – Rīga, 2006., 63. lpp.

² Turpat.

2.1. EBREJU KULTŪRDZĪVE LIEPĀJĀ: 1934. – 1940.

Liepāja – Latvijas ostas pilsēta, kas dibināta 1625. gadā un atrodas Latvijas DR piekrastē, Kurzemes novadā. Pēc K. Ulmaņa apvērsuma 1934. gada 15. maijā, 1935. gadā notika tautu skaitīšana un Liepājā dzīvoja 57098 cilvēki. Latvieši bija 38845 jeb 68,3 procenti, ebreji – 7379 jeb 19,93 procenti, vācieši – 4620 jeb 8,09 procenti, krievi – 1943 jeb 3,40 procenti.¹ Šie dati parāda, ka ebreji Liepājā bija procentuāli vislielākā minoritāte. Ebrejiem pilsētā piederēja 4 kinoteātri, 3 bibliotēkas, 9 lūgšanas nami, Lielā sinagoga.²

Liepājā darbojās vairākas ebreju skolas un viena no tādām bija Valsts ebreju ģimnāzija. No 1936. gada par skolas jauno direktoru kļuva Boriss Grīnmanis, kurš līdz tam bija Rīgas pilsētas ebreju ģimnāzijas direktors, jo līdzšinējais direktors Jēkabs Klačko aizgāja pensijā. Interesanti atzīmēt, ka „...mācības notika valsts valodā – latviešu valodā.”³ Lai ģimnāzija varētu sarīkot sarīkojumus, tad 1937. gada februārī Liepājas pilsētas valde lēma, ka atlaidīs izpriece nodokli Ls 6,67 apmērā, bet pilsētas valde martā lēma, ka atlaidīs izpriece nodokli Ls 44,95 apmērā.⁴

1938. gada aprīlī ģimnāzijas audzēkņi piedalījās arī meža dienās, iestādot 1000 kārklu jūrmalā.⁵ Ģimnāzisti bija arī aktīvi sportisti un ģimnāzijai piederēja arī vingrotava, ko paplašināja un no 1938. gada 9. janvāra tā kļuva par pilsētas vingrotavu.

Liepājas ebreju vidusskolā, kurai bija labas atsauksmes pilsētā, 1938. gada aprīlī ieradās izglītības ministrijas vidusskolas direktors P. Kūlis, lai iepazītos ar tās darbību. Viņš par skolu izteicās: „(..) iepazīnos ar skolas telpām, kuras, lai arī nav sevišķi slavējamās, tomēr apmierina skolas vajadzības. (..)”⁶

Amatniecības un zemkopības izplatīšanas biedrība „Ort”, kura tieši neveicināja kultūras izplatīšanos Liepājā, tomēr vienā ziņā biedrība uzturēja kultūru – veicināja labu arodu ieguvī, uzturot Liepājas ebreju amatniecības skolu, kura atradās Apšu ielā 1a. 1936. gada 15. augustā notika izlaiduma akts, ko atklāja skolas direktors A. Loišs. Pēc svētku runām un valsts himnas nodziedāšanas abiturienti tika izdalītas apliecības, Valsts Prezidenta veltītās grāmatas un biedrības „Ort” dāvanas, vēlot centību un labas sekmes. Viens no

¹ Buriņa, A. *Pārtrauktās dzīves*.//http://www.liepajniekiem.lv/lat/zinasaktuali/2008/07/03/partrauktas-dzives/?ins_print [skat. 07.06.2010]

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ *Kurzemes Vārds*. 1937., 4. marts., 6. lp.; *Kurzemes Vārds*. 1937., 24. marts. 6. lp.

⁵ tl. *Liepājas skolu jaunatne meža dienā*.//*Kurzemes Vārds*. 1938., 30. apr., 6. lp.

⁶ *Kurzemes Vārds*. 1938., 3. apr., 6. lp.

abiturienti izteica pateicību valdībai un apsolīja abiturientu vārdā censties kļūt par krietniem pilsoņiem. Aktu noslēdza ar Dziesmu brīvai Latvijai.¹

Uz 1937. gada decembri skolā mācījās 35 skolēni.² Skola laikrakstā „Kurzemes Vārds” uz 1838. gada janvāri ievietoja sludinājumu, ka domājot atvērt galdnieku nodaļu zēniem un drēbnieku skolu meitenēm.³ Apstiprinājumu tam neguva, ka atvēra.

Jāatzīmē, ka Ebreju pamatskola, kas tika uzturēta par Liepājas ebreju kultūras biedrības līdzekļiem, ar 1936. gada 1. augustu tika slēgta, jo to lūdza Liepājas ebreju kultūras biedrība.⁴ Šī nebija vienīgā ebreju pamatskola Liepājā.

1937. gada 28. aprīlī Liepājas ebreju pamatskola pilsētas drāmas un operas telpās sarīkoja sarīkojumu.⁵ Lai pamatskola varētu sarīkot sarīkojumus, tad 1937. gada februārī Liepājas pilsētas valde lēma, ka atlaidīs izpriecas nodokli Ls 80,86 apmērā.⁶

Tāpat kā citiem arī ebrejiem Liepājā bija savas kultūras veicinošas biedrības un organizācijas. Viena no tādām bija ebreju kulturāli – izglītības biedrība zem nosaukuma „I. L. Pereca vārda biedrība”⁷, kura saskaņā ar likumu par biedrību, savienību un politisku organizāciju slēgšanas, likvidācijas un reģistrēšanas kārtību izņēmuma stāvokļa laikā (V. V. 1934.g. Nr. 130) biedrība tika atzīta par kaitīgu valsts un sabiedriskām interesēm. Līdz ar to biedrību 1935. gada 13. jūlijā nolēma slēgt un par likvidatoriem iecēla likvidācijas komisijas priekšsēdētāju Hariju Upenieku ar locekļiem Arvīdu Oši un Ernestu Krauci. Likvidācija bija jāizdara 3 mēnešu laikā.⁸

Liepājā darbojās arī ebreju bērnu patversme, kura rīkoja dažādus pasākumus, lai atbalstītu bērnus. Gandrīz katru gadu decembrī patversme rīkoja kādas svinības. 1936. gada 15. decembrī bērnu patversmē notika svētku sarīkojums, ierodoties palīdzības un veselības nodaļas vadītājam Mežciemam, nodaļas saimniecības pārzinim Reinekam, pilsētas patversmju pārziņiem, ebreju organizāciju pārstāvjiem, ebreju sieviešu palīdzības biedrības dāmām un citiem interesentiem. Uz sarīkojumu bija ieradušies arī virskantors Veiss un ebreju sinagogas koris diriģenta Rabinoviča vadībā. Virsrabīns Dr. Ārons Nuroks teica svētku runu, izsakot pateicību Valsts prezidentam un Liepājas pilsētas valdei par palīdzību ebreju tautības bērnu labā. Pēc garīgās daļas sekoja patversmes sagatavota programma, kuru izpildīja 14 patversmes bērni, uzvedot izrādi un dejas. Jāatzīmē, ka sarīkojumu un dejas atbalstīja un sekmēja

¹ *Kurzemes Vārds*. 1936., 20. aug., 6. lp.

² *Kurzemes Vārds*. 1937., 2. dec., 6. lp.

³ *Kurzemes Vārds*. 1938., 13. jan., 5. lp.

⁴ *Kurzemes Vārds*. 1936., 16. aug., 8. lp.

⁵ *Kurzemes Vārds*. 1937., 7. apr., 6. lp.

⁶ *Kurzemes Vārds*. 1937., 4. marts., 6. lp.

⁷ LVVA, 3235.f., 5.apr., 2564.l., 2. lp.

⁸ Turpat.

sinagogas valde ar A. Lipertu priekšgalā, kas netaupīja pūles nedz arī līdzekļus dāvanām un izdevumu segšanai.¹

1937. gada 4. decembrī pilsētas ebreju bērnu patversmē notika svinības par godu ebreju „Makkabi” svētkiem. Svinībās piedalījās Liepājas rabīns Dr. Ā. Nuroks, Lielās sinagogas pārvalde: A. Liperts, N. Klačko, Z. Izraelits, dir. M. Davids, un pilsētas valdes loceklis Mežciems. Tika noturēts dievkalpojums un notika tradicionālo „Hanuka”^{*} svecīšu dedzināšana, ko izpildīja virskantors Veiss ar kori.²

1937. gada jūlijā Liepājas sporta un kultūras biedrība „Makkabi” svinēja savus 15 gadu pastāvēšanu. Svētkus ievadīja svinīgs dievkalpojums Lielajā sinagogā ar Liepājas pilsētas rabīna Dr. Ā. Nuroka uzrunu, kam sekoja valsts himna. Pēc garīgā rabīna Polonska runas dievkalpojums noslēdzās ar žīdu himnu „Hatikva”^{***}.³ Tad sekoja svētku gājiens ar karogiem, ko nesa sportisti, no Rožu laukuma uz svētku vietu – pilsētas sporta stadionu, kur pilsētas valdes pārstāvis Ceplēvičs ar Garoziņu pieņēma sportistu parādi. Liepājas „Makkabi” valdes priekšsēdētājs M. Abramovičs izteica pateicību biedrības atbalstītājiem, kam sekoja svētku runas. Uz svētkiem bija ieradušies arī viesi no Igaunijas un Lietuvas un jubileja neiztika arī bez dāvanām. Svētku sporta programma sākās ar figurālu soļošanu un vingrošanu un dažādās sporta sacensībās bez makkabiešiem piedalījās arī Liepājas Olimpijas, 15. aizsargu un dzelzceļu aizsargu pulku sportisti. Jubilejas svinības noslēdzās ar godalgu izdalīšanu un svētku balli Pilsētas viesnīcā.⁴

Biedrība „Makkabi” pārstāvēja plašu sporta veidu klāstu: basketbolu, futbolu, galda tenisu, vingrošanu, vieglatlētiķu un daudzas citas.

Liepājas ebreji interesējās kā ebreji dzīvo Rīgā, Jelgavā, Daugavpilī un citās Latvijas pilsētās. Piemēram, Laikraksts „Kurzemes Vārds” atreferēja ebreju laikraksta „Haint” rakstīto: „(..)Mums Liepājas žīdiem nav ko kaunēties, ka galvenā metropolē Rīgā ir savs žīdu klubs. Vienu gadu atpakaļ Rīga pret Liepāju stāvēja plusā, jo Rīgā bij žīdu klubs, bet tagad mēs stāvam vienādi, jo arī Liepājā ir savs klubs visām tradīcijām, kā klubam vajadzīgs, jo žīds, kam nav 50 lati, ar ko iemaksāt biedru naudu, klubā nevar tikt iekšā. (..)”⁵ Raksts parāda, ka Liepājas ebreji gribēja līdzināties Rīgas ebrejiem un te parādās arī kultūras.

Jāatzīmē, ka uz Liepāju brauca arī citu Latvijas pilsētu ebreju teātri, kas liecina, ka viņu starpā bija arī kontakti. Piemēram, 1937. gada 29. aprīlī Rīgas ebreju teātris Liepājas pilsētas drāmas un operas telpās uzveda teātra izrādi.⁶

¹ *Kurzemes Vārds*. 1936., 18. dec., 6. lp.

² *Kurzemes Vārds*. 1937., 7. dec., 4. lp.

³ R. Liepājas sporta biedrības „Makkabi” 15 gadu jubileja//*Kurzemes Vārds*. 1937., 27. jūl., 5. lp.

⁴ Turpat.

⁵ *Kurzemes Vārds*. 1938., 5. jan., 6. lp.

⁶ *Kurzemes Vārds*. 1937., 28. apr., 6. lp.

Ebreju minoritātei Liepājā bija arī sava teātra trupa. 1938. gada 9. maijā pilsētas valde ebreju teātra trupai iznomāja pilsētas drāmas un operas telpas, lai varētu uzvest teātra izrādi.¹

Jāatzīmē, ka „Liepājas teātra muzikālo daļu no 1938. gada vadīja Valters Hāns.”²

Viena no kultūras sastāvdaļām ir grāmatas, no kā veidojas inteliģence un nākošās paaudzes kultūras veidotāji. Liepājas pilsētas bibliotēkas pārzinis laikrakstā „Kurzemes Vārds” ievietojis pārskatu par Liepājas pilsētas bibliotēkas darbību 1937. gadā, kur parādās ebreju interese par grāmatām. Bibliotēkas pamatnodaļā uz 1938. gada 1. janvāri bija reģistrēti 3706 abonenti. No visiem abonentiem vīrieši bija 54%, bet abonenti pēc tautībām sadalījās: latvieši – 62,4% (66%), ebreji – 24,3% (12,9%), vācieši – 5,6% (8,1%), krievi – 4,6% (3,4%), pārējie – 3,1% (7,6%); - skaitļi iekavās parāda Liepājas iedzīvotāju sastāvu pēc tautībām. No datiem var spriest, ka ebreji ir bijuši visaktīvākie no minoritātēm. Izsniegtās grāmatas pēc valodām sadalījās: latviešu – 60,6%, vācu – 18,1%, krievu – 14,4%, ebreju – 5,5%, pārējās – 1,4%. Savukārt bērnu nodaļā uz 1938. gada 1. janvāri reģistrēti 2080 bērni, no kuriem ņēma grāmatas 557, bet pēc tautības sadalījās: latvieši – 77,2%, ebreji – 15,2%, krievi – 2,8%, vācieši – 1,3%, pārējie – 3,5%.³ No publicētajiem datiem izriet, ka ebreji ir rūpējušies par savu inteliģenci visos laikos.

Interesanti atzīmēt, ka 1938. gada martā bijušās Latviešu biedrības telpās, kas atradās Ugunsdzēsēju laukumā 2, „Machans Josroel” sarīkoja referātu vakaru. Vakarā runāja ebreju reliģisko strādnieku vadītājs Dr. J. Landaus no Telavivas, Palestīnā. Viņš runāja ebreju valodā par tēmu „Pēdējie notikumi Palestīnā”. Ieeja bija pret ziedojumiem.⁴

1939. gada 12. janvārī ar valdības lēmumu tika slēgta vēl viena ebreju kultūras biedrība – „Liepājas ebreju kultūras biedrība”.⁵ Biedrība bija jālikvidē biedrības bijušajam priekšniekam Izraelim Baškinam četru mēnešu laikā pēc lēmuma izsludināšanas „Valdības Vēstnesī”.⁶

Tomēr biedrību likvidēšana un citas darbības neatturēja ebrejus no aktīvas kultūras darbības, jo biedrību varēja atvērt atkal, tikai ar citu nosaukumu.

¹ bs. *Arī Liepājas pils. valde piedalās Kalpaka bataljona Uzvaras ceļa apdēstīšanā. Liepājas pilsētas valdes lēmumi.* // *Kurzemes Vārds*. 1938., 20. marts., 8. lp.

² Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 63. lpp.

³ *Kurzemes Vārds*. 1938., 20. febr., 5. lp.

⁴ *Kurzemes Vārds*. 1938., 8. marts., 6. lp.

⁵ LVVA, 3235.f., 5.apr., 2061.l., 1. lp.

⁶ Turpat.

2.2. EBREJU KULTŪRDZĪVE LIEPĀJĀ: 1940. – 1441.

1940. gads Latvijas vēsturē nāca ar krasām pārmaiņām, jo Eiropā bija sācies Otrais pasaules karš un Latvija ātri tika ierauta lielvalstu interešu sfērā. Drīz sākās PSRS pirmā okupācija, bet pirms okupācijas vēl bija aktīva kultūras dzīve. To labi ilustrē tas, ka sabiedrisko lietu ministrijai nebija iebildumu, ka Liepājas ebreju kultūras biedrība 1940. gada 8. aprīlī Liepājas pilsētas teātra telpās, Teātra ielā 4, ivrita valodā izpildīja dziesmas: 1. „Su šearim” – fragments no oratorijas „Mesija” – Hendeļa, 2. „Haborej gocil” – fragments no oratorijas „Mesija” – Hendeļa, 3. „Haleluja” – fragments no oratorijas „Mesija” – Hendeļa, 4. „Breišit” – fragments no oratorijas „Pasaules radīšana” – Haidna, 5. „Harin” – fragments no oratorijas „Pasaules radīšana” – Haidna, 6. „Hašamajim mesaprim” – fragments no oratorijas „Pasaules radīšana” – Haidna, 7. „Havdole” – garīga dziesma – Zilberta, 8. „Šir haširim” – Novakovska, 9. „Ma ašiv ladošem” – fragments no oratorijas „Samsons” – Hendeļa, 10. „Su šearim” – Naumberga, 11. „Chad gadja” – Aizenšadta, 12. „Veal Chaim” – sinagogala dziesma – Levandovska, 13. „Hatej chesed” – fragments no oratorijas „Gadalaiki” – Haidna, 14. „Paraš abir” – fragments no oratorijas „Gadalaiki” – Haidna, 15. „Haroe” – Palestīnas ganu dziesma – Brandmana, 16. „Se ugdi” – Palestīnas ganu dziesma – Brandmana, 17. „Hej Chaluc” – Palestīnas deja, 18. „Čigānu dzīve” – R. Šūmana, 19. „Gopaks” – no operas „Šoročinaas tirgus”, M. Musorgskia, 20. „Širat hagamal” – Palestīnas ganu dziesma – Brandmana.¹ Spriežot pēc šīm dziesmām, ebreju sabiedrības, kultūras un izglītības līmenis ir bijis ļoti augsts.

1940. gada fotodokumenti rāda, ka daudzi ebreji ar sajūsmu uzņēmuši varas pārmaiņas, aktīvi darbojušies strādnieku gvardē, komjauniešu aģitbrigādē „Sarkanā trauksme”, taču vadošos amatos Liepājas pilsētas pārvaldē nav tikuši izvirzīti.² LK(b)P CK 1940. gada 23. oktobrī apstiprinātajā partijas Liepājas pilsētas organizācijas 137 biedru sarakstā tikai 7 bija ebreji.³ Padomju ekonomiskās politikas dēļ arī daudzi Liepājas ebreji zaudēja savus īpašumus un kultūru, izglītības un valsts iestādes mērķtiecīgi sāka izmantot propagandai. Piemēram, no skolām svītrojot ticības mācību, tā vietā nodibinot „Sarkanā Krusta”⁴ un „Osoviahima”⁵ pirmorganizācijas.

1940. gada 8. oktobrī Valsts ebreju ģimnāzijas pedagogu sēdē sprieda par „...sienas avīžu saturu, skolēnu komiteju vēlēšanām visās klasēs, Oktobra revolūcijas piemiņas svinību

¹ LVVA, 3235.f., 5.apr., 2062.l., 4. lp.

² Burijs, A. *Pārtrauktās dzīves*.//http://www.liepajniekiem.lv/lat/zinasaktuali/2008/07/03/partrauktas-dzives/?ins_print [skat. 07.06.2010]

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

organizēšanu, skolēnu individuālu sacensību par labāko referātu „Ko devusi Oktobra revolūcija jaunatnei?” organizēšanu un to nolasīšanu svinību pasākumā, kā arī par skolēnu sociālistiskās sacensības organizēšanu.”¹ No šī teikuma var spriest, ka viss tika pakārtots komunistu ideoloģijai un propagandai.

3. IEVĒROJAMĀKIE LIEPĀJAS EBREJU KULTŪRAS DARBINIEKI

Katrā Latvijas pilsētā bija sava minoritāšu inteliģence. Ne vienmēr mākslinieks atgriežas savā dzimtajā pilsētā, kļūstot slavenam. Tā ir arī ar Liepājas ebrejiem.

Mihails Cvīks (1893, Liepāja – 1941, Liepāja) – rakstnieks, žurnālists un dramaturgs, kurš literāta izglītību ieguva Pēterburgā. 20. – 30. gados tika izdoti 32 viņa sarakstītie romāni, no kuriem 24 – vācu valodā, 4 – latviešu un 4 – krievu valodā.² Cvīks literatūras jomā darbojies 20 gadus, uzrakstot 500 stāstu, 200 pasakas sievietēm un daudz dzejoļu. Viņa lugas (zem pseidonīma Mihails Mironovs) tika iestudētas Pēterburgā, Nižnij-Novgorodā, Vologdā, Jaroslavlā, Harbīnā, Rīgā un Liepājā.³

Valters Hāns (1911, Vīne – 1941, Liepāja) – diriģents un komponists, kurš bija Leo Bleha (1871 – 1958) skolnieks. No 1940. gada Hāns bija galvenais Liepājas muzikālā teātra diriģents, uzveda baletu pēc Andersena lugas „Meitene ar sērkokociņiem”.⁴

Jēkabs Joffe (1905, Sloka – 1942/3, Rīga) – dziedātājs, baritons, kurš „1934. – 1935.g. divas sezonas uzstājās Liepājas operā, Liepājas Ebreju namā izpildīja lugas un ārijas krievu, ebreju un itāļu valodās.”⁵

Naums Lihtenbergs (1914, Liepāja – 1941, Liepāja) – vijolnieks, kurš 1939. gadā beidzis Latvijas konservatorijas profesora A. Meca klasi. Varētu sacīt, ka viņš ar mūziku ir audzis kopā, jo viņa māte Johanna bija mūzikas skolotāja Liepājā.⁶

Sāra Rašina (1920, Liepāja – 1941, Rīga) – vijolniece, kura jau 12 gadu vecumā uzstājās ar savu pirmo koncertu Jelgavā. Rašina 1937. gadā beidza Latvijas konservatoriju pie profesora A. Meca un tajā pašā gadā kļuva par Starptautiskā E. Izaī konkursa diplomandi Briselē. Viņa koncertēja gan Latvijā: Rīgā, Liepājā, gan Eiropā: Parīzē, Londonā, Varšavā. 1940. gada vasarā viņa bija Ķemeru orķestra koncertmeistare. Viņas repertuārā bija De Falla

¹ Burijs, A. *Pārtrauktās dzīves*.//http://www.liepajniekiem.lv/lat/zinasaktuali/2008/07/03/partrauktas-dzives/?ins_print [skat. 07.06.2010]

² Feigmanis, A. *Ebreju inteliģence Latvijā – holokausta upuri*. Rīga, 2006., 17. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 37. lpp.

⁵ Turpat, 42. lpp.

⁶ Turpat, 63. lpp.

spāņu dejas, ebreju melodijas Ārona apdarē, Koreļļi, Veņavska, Vītola, Tertinī, Mendelsoņa, Brāmsa, Čaikovska, Izaī un citu komponistu skaņdarbi.¹

Marija Zalomonoviča (1903, Liepāja – 1941, Liepāja) – pianiste, kura visus 20. gadsimta 30-tos gadus uzstājās ar koncertiem. 1932. g. oktobrī Latvijas Radio atskaņoja ierakstu, kurā M. Zalomonoviča izpildīja S. Raḥmaņinova koncertu Nr. 2. priekš fortepiāno. No 1940. gada līdz 1941. gadam viņa bija Latvijas konservatorijas docente.²

¹ Feigmanis, A. *Ebreju inteliģence Latvijā – holokausta upuri*. Rīga, 2006., 88. lpp.

² Turpat, 113. lpp.

SECINĀJUMI

Nenoliedzami, ka pirmie ebreji ieceļoja tieši Kurzemē, kad pastāvēja Kurzemes – Zemgales hercogiste, jo tur nepastāvēja ebreju aizliegumi. Viņus pat muižnieki un hercogi, tiešā un netiešā veidā, piesaistīja, lai veicinātu biznesu un tādā veidā viens otrs muižnieks nonāca ebreju atkarībā.

Apmetoties Piltenes un Aizputes novados, ebrejiem bija laba un mierīga dzīve – kas viņiem, iespējams, bija pats svarīgākais –, kur viņi saņēma visas pilsoņu tiesības un varēja nodarboties ar savu arodu. No 1583. gada līdz 18. gadsimta sākumam ebrejiem bija arī dažādas likstas – ierobežojumi attiecībā uz dzīves vietu un arodu, izraidīšanas mēģinājumi un citas likstas.

18. gadsimta beigās, kad Kurzemes hercogiste kļuva par Kurzemes guberņu, Liepājā parādījās pirmie ebreji. Pirmie ieceļojošie ebreji ātri apzinājās, ka ir jāsadarbojas, tādā veidā varēs par sevi pārstāvēt un izdzīvot. Līdz ar to nodibināja savu kopienu un sāka attīstīt savu kultūru.

Pēc K. Ulmaņa apvērsuma 1934. gada 15. maijā daudzas ebreju biedrības tika slēgtas, tādā veidā mazināja kultūras aktivitātes, bet bija tādas biedrības, kas bija starptautiskas un nevarēja tik viegli slēgt, piemēram, sporta biedrība „Makkabi”, kura atradās arī Lietuvā un Igaunijā. Dažādas Liepājas ebreju biedrības uzturēja arī skolas, kas apliecina, ka ebrejiem bija svarīgi nākošās paaudzes kultūras veidotāji un veicinātāji. Ebreji no minoritātēm bija visaktīvākie bibliotēkas apmeklētāji, kas parāda viņu augsto inteliģences līmeni. Ebreji ne tikai atbalstīja savas organizācijas, bet atbalstīja arī pilsētu un Latvijas valsti kopumā.

Pirms padomju okupācijas ebreji pilsētā aktīvi piekopa savu tradicionālo kultūru un piedalījās visos Latvijas valsts rīkotajos pasākumos, bet pēc okupācijas viss tika pakļauts ideoloģijai un propagandai. Līdz ar to mērķtiecīgi tika iznīcināta ebreju kultūra.

Visvairāk ievērojamākie Liepājas ebreju kultūras darbinieki pārstāv mūzikas nozari, kas liecina, ka mūzika ir neatņemama kultūras sastāvdaļa. Tas raisa interesi, jo daudzi latviešu mūziķi arī nākuši no šīs pilsētas. Varam uzdot jautājumu, kas Liepājai tāds piemīt, ka tur gribās dziedāt un spēlēt? Viennozīmīgas atbildes nav.

Kopumā ebreju kultūras dzīve Liepājā 1934. – 1941. gadam bija samērā augstā līmenī un „sabiedrībā starp latviešiem, vāciešiem un ebrejiem valdīja savstarpēja tolerance, sadarbība un sapraššanās.”¹ Attiecībā pret citām pilsētām Latvijas teritorijā, zināmā mērā ebreji veicināja Liepājas attīstību.

¹ Buriņa, A. *Pārtrauktās dzīves*.//http://www.liepajniekiem.lv/lat/zinasaktuali/2008/07/03/partrauktas-dzives/?ins_print [skat. 07.06.2010]

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. *Kurzemes Vārds* : neatkarīgs politisks, sabiedrisks, saimniecisks un literārisks dienas laikraksts. 1936.16.VIII-1936.18.XII, 1937.4.III-1937.7.XII, 1938.5.I-1938.30.IV, Liepāja: Kurzemes Vārds, 1936.-1938. Pieejams: <http://old.lnb.lv>
2. LVVA, 3235.f., 5.apr., 2564.l., 2. lp.
3. LVVA, 3235.f., 5.apr., 2061.l., 1. lp.
4. LVVA, 3235.f., 5.apr., 2062.l., 4. lp.

Literatūra

1. Bobe, M. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2006., 32. – 48. lpp.
2. Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002., 33. – 36., 63. lpp.
3. Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 1996., 8. lpp.
4. Feigmanis, A. *Ebreju inteliģence Latvijā – holokausta upuri*. Rīga, 2006., 17. lpp., 37. lpp., 42. lpp., 63. lpp., 88. lpp., 113. lpp.
5. Melers, M. *Ebreju kapsētas Latvijā*. – Rīga, 2006., 63. lpp.
6. Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam*. – Rīga, 2008., 294. – 300. lpp.
7. Šteimans, J. *Ebreju tautas vēstures problēmas (Ebreji Latvijā): kopsavilkums*. – Rīga, 1996., 18. – 19. lpp.
8. *The Jewish Encyclopedia*. – London, 1903., 311. – 314. lpp.

Interneta resursi

1. Buriņa, A. *Pārtrauktās dzīves*.//http://www.lielpajniekiem.lv/lat/zinasaktuali/2008/07/03/partrauktas-dzives/?ins_print [skat. 07.06.2010]

Redaktora piezīmes

* Hanuka („gaisma”) - Tempļa iesvētīšanas svētki ebreju tradīcijā

** Hatikva – Izraēlas valsts himna